

ДІАГНОСТИКА ЕКОНОМІЧНИХ ТА ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ В ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ВИЗНАЧЕННЯ МЕТОДІВ ЇХ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ

В статті розглядаються способи діагностики економічних та фінансових ризиків в діяльності сільськогосподарських підприємств і визначаються методи їх нейтралізації.

Ключові слова: ризики, економічна діяльність, сільськогосподарські підприємства

Сільськогосподарська діяльність завжди характеризувалася підвищеним ступенем ризику через тісну залежність від примх природи. Але до цих видів ризиків для сільськогосподарських підприємств характерні також економічні та фінансові ризики, а тому в порівнянні з підприємствами з інших галузей економіки, сільськогосподарські несуть принаймні вдвічі більше ризиків. Традиційна низька рентабельність або збитковість сільськогосподарських підприємств підтверджує це твердження, але це не означає, що такий стан є звичайним і прийнятним. Для покращення ситуації сільськогосподарським підприємствам необхідно мати систему діагностики, яка б як мінімум попереджала про виникнення ризикової ситуації, як максимум – унеможливлювала її виникнення, як оптимум - допомагала уникнути її. Створення такої системи є справою не тільки часу, але і низки практичних експериментів, а тому необхідно з самого початку визначитися з описом ризиків та систем діагностики, які найбільш доцільні саме для сільськогосподарського підприємства.

В останні десятиріччя наукова та прикладна проблематика управління ризиками привертала увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців: В.В. Вітлінського, В.М. Гранатурова, О.І. Ястремського, А.Д. Штефанича, О.Л. Устенка, Л.В. Глуценка, Л.А. Гришка, А.Т. Альгіна, Г.Б. Клейнера, І.Т. Балабанова, Є.А. Уткіна, В.В. Черкасова, Г.В. Чернову, В.В. Глуценка, М.Й. Маліка, А.П. Минка, К. Хлардена, Р. Хіта та ін. Їх праці присвячені дослідженню сутності підприємницького ризику, факторів і причин його появи; обґрунтуванню методів оцінки та регулювання ступеня ризику.

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на плідну роботу вітчизняних учених, окремі аспекти системи управління ризиками залишаються малодослідженими та недостатньо обґрунтованими, в т.ч.: методи діагностики зовнішніх і внутрішніх ризиків у сфері виробництва сільськогосподарської продукції; створення комплексної системи діагностики господарськими ризиками, методики оцінки ефективності її функціонування. Сучасні дослідження спрямовані, як правило, на обґрунтування прикладних механізмів управління окремими видами ризиків. Існуючі підходи та методики щодо розв'язання окремих проблемних аспектів управління ризиками не дають змоги науково узагальнити та практично вирішити завдання формування на сільськогосподарських підприємствах комплексної системи діагностики економічних та фінансових ризиків, адаптованої до сучасного рівня розвитку ринкової економіки, які характеризуються підвищеною їх кількістю, оскільки очікується друга хвиля світової фінансової кризи. Поточний стан наукового опрацювання проблемних аспектів вимагає конструктивного узагальнення та систематизації теоретичних і прикладних засад діагностики економічних та фінансових ризиків з урахуванням специфіки функціонування сільськогосподарських підприємств.

Мета дослідження. Метою нашого дослідження є аналіз систем діагностики економічних та фінансових ризиків в діяльності сільськогосподарських підприємств і визначення методів створення найбільш доцільних на сільськогосподарських підприємствах для оптимальної нейтралізації економічних та фінансових ризиків.

Наукова основа дослідження. Такою основою для авторів були сучасні наукові праці вітчизняних вчених та наші дослідження в малих сільськогосподарських підприємствах Новосанжарського району Полтавської області.

Основні результати дослідження. Для початку процесу створення діагностичної системи економічних та фінансових ризиків необхідно розглянути суть та види діагностики. Сам термін «діагностика» запозичений з медицини, де слово «діагноз» означає розпізнавання, визначення, тобто процес дослідження об'єкта діагнозу з метою одержання результату (діагнозу) - висновку про стан об'єкта. Залежно від масштабів, цілей і напрямків створюваної системи діагностики, а також доступної інформації та ресурсів, можна проводити такі види аналізу ризиків, як діагностичний експрес-аналіз (найпростіша і найперша діагностична процедура), комплексний діагностичний аналіз (найскладніший вид діагностики), діагностичний аналіз функціональних напрямків (зокрема, діагностика ризиків виробництва, пов'язаних з високоризикованим природним середовищем), діагностичний аналіз прикладних питань, діагностику проблемних зон, діагностику в проекті організаційного розвитку [2]. Найчастіше для проведення оцінки результатів або стану підприємства застосовують такі види діагностики:

1. *Експрес-діагностика* - коротке дослідження різних аспектів діяльності підприємства з метою виявлення проблемних галузей і одержання попередніх оцінок поточного стану. Експрес-діагностика є первісним етапом перетворень, допомагає швидко оцінити поточний стан та проблеми підприємства.

2. *Детальна («комплексна») діагностика* - докладне аналітичне дослідження, що дає глибоке розуміння поточної ситуації та є основою для розробки як стратегії перетворень у розглянутих сферах діяльності, так і переліку конкретних заходів для досягнення запланованих результатів.

Перший вид діагностики відрізняється від другого теж ризиком – експрес-діагностика є аналізом неповних даних, а тому досить висока ймовірність помилкових рішень. Але досить часто, особливо в оцінюванні фінансових ризиків, швидкість прийняття рішень є визначальною для відвернення негативних наслідків, і швидка, хоча і невірна реакція допомагає уникнути значних втрат. В умовах постійних змін той, хто не робить нічого, втрачає більше, ніж той, хто помиляється у своїх діях.

Але комплексна діагностика, яка характеризується детальністю та правильністю висновків, є необхідним складовим у загальній системі. Вона проводиться для створення відправної точки для експрес-досліджень, адже саме завдяки їй виводяться нормативні значення показників для підприємства. На сьогодні система галузевих показників втратила своє значення, оскільки статистика по галузі втрачає свою актуальність швидше ніж з'являється в друк.

Діагностування має чіткі ознаки дослідницького, творчого процесу, а тому може виконуватися не всіма співробітниками. Незважаючи на більшу інформованість про фінансовий стан підприємства бухгалтера, доцільно, щоб діагностикою на підприємстві займався економіст, оскільки саме цей спеціаліст формує плани, а тому створення та підтримка системи діагностики буде органічно влітатися в його функціональні обов'язки. Разом з тим важливо дотримуватися визначеного загального порядку при проведенні діагностичного дослідження на рівні підприємства [2].

На першому, підготовчому, етапі у взаємодії з керівництвом підприємства формулюється мета проведення діагностики, визначається об'єкт діагностики (підприємство в цілому, функціонування окремих підрозділів, виробничі функції, види діяльності та ін.), предмет дослідження. Також встановлюється формат дослідження (експрес-діагностика, комплексна діагностика, функціональна, ситуаційна або діагностика в проекті організаційного розвитку), визначаються обсяг робіт, час, ресурси (персонал, бюджет і т. ін.), структура звіту та можливі напрямки його використання. При плануванні діагностичного аналізу доцільно розглядати його як проект і здійснювати планування у вигляді діаграми Ганта, виконаної в середовищі Microsoft Project: 2003. Це дозволить врахувати всі ресурси,

взаємозв'язки між задачами та проводити моніторинг виконання проекту. У спрощеному варіанті план діагностичного аналізу подано в табл. 1.

Другий етап передбачає визначення та обґрунтування системи показників (критеріїв), здатних адекватно відобразити специфіку цього об'єкта з урахуванням дії на нього, в той або інший період часу, зовнішніх і внутрішніх факторів, на основі яких проводиться діагностування.

Таблиця 1

План діагностичного аналізу (спрощений варіант)

№	Задача	Тривалість	Дата початку	Дата закінчення	Вхідна задача	Виконавці
1		xx днів	xx.xx.xx 9:00	Xx.xx.xx 18:00		
2		xx днів	xx.xx.xx 9:00	Xx.xx.xx 18:00	1ВІН+xx днів	

Третій етап передбачає виконання різних за ступенем складності аналітичних процедур для оцінки стану підприємства. Склад конкретних процедур визначається видом діагностованих ризиків, доступності та адекватності інформації про стан невизначеності, а також можливості передбачень та оцінки ймовірності настання. Після виконання технічної сторони аналізу (розрахунку коефіцієнтів, виявлення тенденцій, зіставлення даних) обов'язковим є економічне обґрунтування отриманих результатів, оскільки математична правильність розрахунків не завжди збігається з економічною логікою. Отримані попередні висновки за даними аналізу доцільно доповнити результатами SWOT-аналізу, досить важливим є також графічний метод відображення отриманих за цим видом аналізу результатів.

Четвертий етап є найважливішим і початковим для безпосереднього виконання мети діагностики і передбачає кількісну та якісну ідентифікацію економічних і фінансових ризиків на основі обраної системи показників. На цьому етапі встановлюється *діагноз стану об'єкта діагностики (наявність та склад ризиків, ступінь їх загрози для підприємства)* та чітко визначаються причини їх виникнення, для усунення яких повинні бути запропоновані методи нейтралізації із прогнозом можливих результатів.

На останньому етапі отримана інформація застосовується у процесі управління шляхом застосування методів нейтралізації ризиків і виконується перевірка результатів впровадження [2].

Таким чином, запровадження системи діагностики ризиків є досить нескладною справою. Набагато складніше повторити успішне застосування цієї системи на підприємстві та підтримувати її у робочому стані, оскільки за ейфорією першого успіху досить часто слідує класичне «казкове» побажання «нехай само працює». Докладати зусилля для постійного моніторингу діяльності є не тільки важко в організаційному плані, але досить часто воно є затратне в плані використання робочого часу спеціаліста, а отже – надмірне витрачання ресурсів підприємства. Головною проблемою в цьому плані є те, що налагоджена робота системи діагностики досить часто непомітна, і це є головним критерієм її ефективності. А ось коли система виявлення та попередження ризиків дає збій, керівництво починає розуміти її важливість, але вже пізно, оскільки всі витрати на її ведення виявилися марними, бо саме сума відвернених збитків є критерієм економічного ефекту від системи діагностики ризиків на підприємстві.

Залишаючи питання створення індикатору роботи системи для керівництва підприємства для подальших досліджень, необхідно визначитися з останнім, але не менш важливим питанням – класифікація ризиків, з якими стикається сільськогосподарське підприємство як суб'єкт господарювання і які є найбільш для нього критичними. Взагалі, сам *ризик* – це ситуація, коли результат здійснення певного процесу не відомий, але відомі його можливі альтернативні наслідки і достатньо інформації для того, щоб оцінити ймовірність

настання цих наслідків [7]. В сучасній науці поняття ризику трансформувалось від втрат ресурсів через певні несприятливі обставини до визначення ризику як вірогідності відхилення від мети, заради якої приймалося певне економічне рішення, і таке відхилення може мати і позитивні, і негативні наслідки. Досліджуваний нами *економічний ризик* представляє собою діяльність суб'єктів господарювання, яка спрямована на подолання невизначеності в ситуації необхідного вибору, у процесі якого вони мають можливість оцінити ймовірність досягнення бажаного результату, невдачі й відхилення від мети [3]. Фінансовий ризик являє собою частину комерційного ризику і характеризується потенційними фінансовими втратами [9]. Виходячи з цих визначень, ми можемо зробити висновок, що сільськогосподарські підприємства найчастіше стикаються саме з економічними, а не фінансовими ризиками.

Систему ризиків, які необхідно діагностувати для сільськогосподарського підприємства, досить вдало класифікував у своїй роботі український вчений-економіст Минка Андрій Павлович, його класифікація відображена на рис.1. Підприємницький ризик відрізняється від економічного суб'єктами впливу, а не самим процесом. Використавши дану класифікацію та побудовану за попереднім алгоритмом систему діагностики, сільськогосподарське підприємство зможе виявити та проаналізувати будь-який ризик у своїй діяльності. Щодо методів відвернення, то як вже зазначалось, ризик є відхиленням від мети і з початку необхідно визначити, які наслідки несе таке відхилення і чи не є воно корисніше за виконання мети. Якщо все ж таки необхідно нейтралізувати ризик, то використовують один з чотирьох методів: усунення, тобто запобігання ризиків у підприємницькій діяльності; зменшення несприятливого впливу тих чи інших факторів на результати підприємницької діяльності шляхом розробки превентивних заходів (підвищення якості проектів, планування, підготовки, використання гнучких технологій, вибору оптимальної товарної стратегії); передача ризику (страхування) та четвертий метод - "оволодіння ризиком", тобто використання ризикової ситуації на свою користь [1].

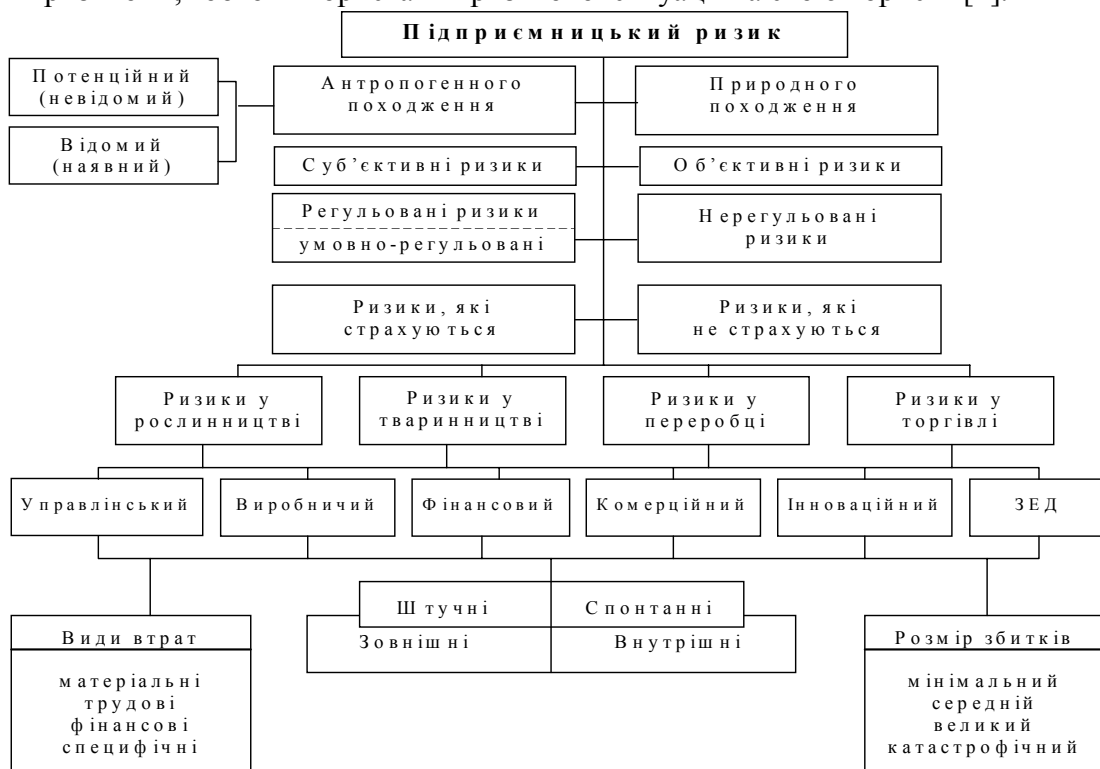

Рис. 1. Схема типології підприємницького ризику в агробізнесі [7]

Найбільш дієвим методом є метод перекладення ризику, або страхування посівів чи худоби, що при вітчизняному страховому ринку формально можливе, але реально не має сенсу, оскільки ринок страхування сільськогосподарського виробництва є непривабливим через високу ризиковість та малу маржу прибутку. Виходом з ситуації може бути метод

попередження ризику, за допомогою відомої в переробній та харчовій промисловості системи якості ХАССП (англ. hazard analysis and critical control points), який базується на контролі критичних точок виробництва, які забезпечують належну якість продукції, і таким чином мінімізують втрати у ціні, адже, наприклад, в 2009 з усього обсягу вирощеної пшениці продовольча її частина складала тільки 35 %, (група А, 1-3 клас), 11% — група В і 54% — фураж (6 клас) [5]. Реалізувати систему можливо, якщо мати гарантовану якість насінневого матеріалу, технологічні карти, основні засоби та сучасну технологію виробництва. За умов сертифікації виробництва значно спрощується збут продукції і знижуються втрати у величині виручки внаслідок зниження якості продукції (для зерна - класу).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши системи діагностики економічних та фінансових ризиків ми рекомендуємо запроваджувати в діяльності сільськогосподарських підприємств систему постійного моніторингу з проведенням експрес-діагностики у критичних точках по аналогії з системою контролю якості ХАССП і застосовувати як найбільш доцільний метод нейтралізації економічних та фінансових ризиків та метод попередження ризику, тобто підвищення якості планування, підготовки, використання гнучких технологій, вибору оптимальної товарної стратегії на сільськогосподарських підприємствах.

Список використаних джерел:

1. Ареф'єва О.В., Герасимчук Н.А. Управління формуванням підприємництва в малих підприємствах. – К., 2006. – 228 с.
2. Афанасьєв М.В., Білоконенко Г.В. Економічна діагностика: Навчально-методичний посібник. – Х.: ВД «Інжек», 2007. – 296 с.
3. Вітлінський В.В. та ін. Економічний ризик: ігрові моделі: Навч. посібник/ В.В.Вітлінський, П.І.Верченко, А.В.Сігал, Я.С.Наконечний; За ред. д-ра екон. наук, проф. В.В.Вітлінського. – К.: КНЕУ, 2002. – 446 с.
4. Дуброва О.С. Методичні основи аналізу господарських ризиків // Труды III – ей международной научно-практической конференции “Исследование и оптимизация экономических процессов “Оптимум – 2001”. - Харьков: НТУ “ХПИ”, 2001. – 226 с.
5. Зернотрейдерам готують конкурента [електронний ресурс] //«День», №146, 20.08.2009 Режим доступу:
www.day.kiev.ua/290619?idsource=278783&mainlang=ukr
6. Костенко Т.Д., Підгора Є.О., Рижиков В.С., Панков В.А., Герасимов А.А., Ровенська В.В. Економічний аналіз і діагностика стану сучасного підприємства: Навч. посіб. – К.: ЦУЛ, 2005. – 400 с.
7. Минка А.П. Ризик у підприємницькій діяльності / розд. в моногр. Основи аграрного підприємництва / За ред. М.Й.Маліка. – К.: Інститут аграрної економіки, 2000. – 582 с.
8. Устенко О.Л. Теория экономического риска: Монография. – К.: МАУП, 1997. – 164 с.
9. Швиданенко Г.О., Олексик О.І. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства: Монографія. – К.: КНЕУ, 2002. – 192 с.
10. Ястремський О.І. Моделювання економічного ризику. — К.: Либідь, 1992. — 176 с.

Герасимчук Н.А. Диагностика экономических и финансовых рисков сельскохозяйственных предприятий и разработка методов их нейтрализации

В статье рассматриваются способы проведения диагностики экономических и финансовых рисков в деятельности сельскохозяйственных предприятий, а также рассматриваются методы их нейтрализации.

Ключевые слова: **риски, экономическая деятельность, сельскохозяйственные**

предприятия.

Gerasymchuk N.A. Diagnosis of economic and financial hazards in the agricultural enterprises activity and determining of methods of their neutralization

Auther in the article considered the methods of diagnosis of economic and financial hazards in the agricultural enterprises activity and describes of methods of their neutralization.

Keywords: hazards, economical activity, agricultural enterprises.